

АСИМ ПЕЦО /Београд/

## ПРОФЕСОР БОШКОВИЋ КАО ДИЈАЛЕКТОЛОГ И БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКА ГРАЂА

У раду се указује на значај проф. Бошковића и његово тумачење питања херцеговачких хипокористика типа *Салка, Муја*.

Ја сам на нашем првом скупу<sup>1</sup> поднио реферат са насловом сличан овом садашњем.<sup>2</sup> Истина, ту сам говорио о проф. Бошковићу као дијалектологу на основу његове дијалекатске грађе. Овдје ће бити ријечи о Бошковићу као дијалектологу на основу грађе коју су скупили други, дакле, у првом случају је ријеч о непосредном материјалу, а у другом о посредном материјалу. У првом свом саопштењу ја сам говорио о раду проф. Бошковића: *О њрироди, развијку и заменицима гласа х у зоворима Црне Горе*,<sup>3</sup> као и *Przegląd dialektów Starej Czanogory...* (који је објавио заједно са пољским славистом М. Малецким), а нарочито је ту подвучен значај рада проф. Бошковића на посљератним истраживањима говора Истре. О том проблему, тј. о дијалекатском говорном стању истарских говора, проф. Бошковић расправља у радовима: *О једној акцентској особини дијалеката западне и јужне Истре*<sup>4</sup> и у раду *Рефлекси зруја њј, дј, њј, дњ, сњј, здј, скј, зџ, (ск<sup>с</sup>, зџ<sup>с</sup>) у дијалектима јужне и западне Истре*.<sup>5</sup> То су радови у којима проф. Бошковић на основу дијалекатске грађе расправља о проблемима који су непосредно интересантни и за нашу историјску дијалектологију и историју језика, а таквог мате-

---

<sup>1</sup> Први лингвистички скуп у спомен на Радосава Бошковића, ЦАНУ, Титоград. 1988, Одјељење умјетности, књ. 6.

<sup>2</sup> Радосав Бошковић као дијалектолог, стр. 211-218.

<sup>3</sup> В. рад објављен у *Јужнословенском филологу* XI, 1931, 179-196.

<sup>4</sup> Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XX, Београд 1954, 229-259)

<sup>5</sup> Јужнословенски филолог, XXVII, Београд 1967, 85-142.

ријала наћи ћемо и у још неким његовим радовима.<sup>6</sup> За нас је овдје интересантан рад *О босанско-херцеговачкој деklinацији Салко, Салкѐ (неколико речи)*.<sup>7</sup> То је рад заснован на грађи из Босне и Херцеговине. Истина, не сакупљеној непосредним дијалектолошким истраживањима самог аутора овога рада на терену Босне и Херцеговине, него преузетог од другог. Истина, не дијалектолога: из рада проф. Светозара Марковића.

Наиме, проф. Светозар Марковић, који је био проф. на Сарајевском универзитету, у 30. књизи *Јужнословенског филолога*, књизи која је посвећена академику Михаилу Стевановићу, објавио је рад под насловом *О промјени личних хипокористичних имена мушког рода на -ко*.<sup>8</sup> Први редови тога рада указују на проблем, који је, по мишљењу аутора, присутан у бе-ха говорима, тј.: „У расправљању о именицама и именима од милаобично се имена на -ко (тип *Вѣљко, Звѣнко, Салко*) запостављају, тј. не разматрају се посебно, или се третирају као остала хипокористична имена”. И даље: „Нека од ових имена су постала права, нехипокористична имена, по правилу се мијењају као именице м. рода на сугласник и имају двојак акценат (*Брѣнко и Брѣнко, Мирко и Мирко*)...”

Она од ових имена која се осјећају као хипокористична, са дугоузлазним акцентом (´) колебају се у босанскохерцеговачким говорима и у дјелима писаца између двије промјене (*Вѣљко*, ген. *Вѣљка* и *Вѣљке*, *Звѣнко*, ген. *Звѣнка* и *Звѣнке*, *Салко*, ген. *Салка* и *Салке*). Ово је нарочито карактеристично за муслиманска имена (*Салко, Шефко, Неско, Мујко, Зајко, Емко* и др.).<sup>9</sup> Уз Миласову констатацију да уз имена на -о (тип *Нико, Салко*) и на -а (тип *Ника, Салка*) констатује да Миласово саопштење „упућује на то да је промјена као у именица на -а, већ одра није била обична у говору Мостара, можда најприје само у акценатском типу *Салка*, па се временом пренијело и на тип *Салко*, а овоме су могла допринијети и имена типа *Ђуро, Мујо*, која су бројна, а имају промјену по обрасцу типа *жена*. И као закључак, код проф. Марковића читамо: „У ијекавском књижевном изговору ... промјена ових имена се колеба: права имена имају промјену као именице м. рода (*Бранко, -а; Мирко -а*), она пак хипокористична, чак и ако се употребљавају као права имена, имају двојаку промјену: *Вѣљко, -а* и *-е; Жѣљко, -а*, и *-е; Салко: -а*, и *-е; Шефко, -а*, и *-е* и сл.). Нарочито је јако изражена тенденција ка промјени као именице ж. рода код муслиманских имена.”<sup>10</sup>

<sup>6</sup> В, Библиографију проф. Бошковића у књизи: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978.

<sup>7</sup> В. у *Одабрани чланци расправе*, 451-453.

<sup>8</sup> Јужнословенски филолог XXX/1-2, Београд 1973, 403-406.

<sup>9</sup> *op. cit.* 405.

<sup>10</sup> *op. cit.* 406.

Проф. Бошковић на почетку свога рада каже да да је проф. Марковић „осетио (је) да имена типа *Сáлко*, *Сáлкѐ*, *Мујко*, *Мујкѐ*, *Вѐљко*, *Вѐљкѐ*, *Звóнко*, *Звóнкѐ* – с хипокористичким хабитусом – и имена типа *Влáшка*, *Влáшкѐ*, *Сѝдѝјка*, *Сѝдѝјкѐ*, *Шѐфка*, *Шѐфкѐ*, *Мујка*, *Мујкѐ* – без тога хабитуса – стоје у некој вези. Али му није јасно у којој”.<sup>11</sup>

И одмах слиједи одговор на питање које је проф. Марковићу, изгледа, било нејасно. Одговор је Бошковићевски – кратак и, за филологе, јасан. Наиме: „По своме постанку, хипокористици типа *Сáлко*, *Сáлкѐ* – у Мостару и другде где их у говорима Босне и Херцеговине има – нису продужење, као морфолошка девијација, стандардних српскохрватских деминутива на *-ко* < *ько*, типа *Бáјко*, *Гóјко*, *Рáјко*, *Вѐљко* (или *Бáјко*, *Гóјко*, *Рáјко*, *Вѐљко*, са секундарним акцентом), него су изнова прављени, регресивном деривацијом, од имена типа *Сáлка*, *Сѝдѝјка*, *Шѐфка* (која нису увек чиста од експресивне „интонације”, како вели Ћ о р о в и ћ – ЈА XIX, 505”.<sup>12</sup> А пошто су имена типа *Сáлко*, добила нови хабитус хипокористика, према именима типа *Влáдо*, *Влáдѐ*, „најпре деривација, а после ње и услед ње – нова и одговарајућа морфологија”, зато гдје „нема имена типа *Сѝдѝјка*, *Шѐфка* (scilicet у јекавским и икавским говорима), не би требало да има ни деклинацију типа *Мујко*, *Мујкѐ*, *Вѐљко*, *Вѐљкѐ*. Понављам: не б и т р е б а л о!”<sup>13</sup>

У вези са напријед изложеним неколико напомена:

1. Проф. Марковић је вршио и анкету међу својим студентима. На основу његових података долази се до закључка да су имена о којима је ријеч, тј. имена типа *Салко*, *Желко*, у босанско-херцеговачким говорима, по промјени именица женског рода на *-а*, највише заступљена код муслиманског становништва. Само се овдје изгубила из вида говорна, дијалекатска припадност говорника. Јер, није свеједно да ли је неко из Гацка или из Коњица и Бихаћа. Припадници источнохерцеговачког говора, без обзира на националну припадност, имају увијек промјену по обрасцу Марко, *-а*; они, пак, који не припадају источнохерцеговачком говорном типу, имају по правилу, промјену ових имена по обрасцу именица на *-а*, дакле, *Салко*, *-е*.

У моме раду *Икавскошћакавски љовори Зајадне Босне*<sup>14</sup> ја сам о томе опширније писао. Тамо сам дао и дијалекатску слику ових промјена (на основу до тада објављених радова)<sup>15</sup> са тачно назначеном врстом промјене, и ту је записано:

<sup>11</sup> Бошковић, *op. cit.* 451.

<sup>12</sup> *op. cit.* 451.

<sup>13</sup> *op. cit.* 452.

<sup>14</sup> В. Асим Пецо, *Икавскошћакавски љовори зајадне Босне*, II дио. Акценат, Облици, Текстови, у: Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, књ. III, Сарајево 1982.

<sup>15</sup> *op. cit.* 106.

„У босанскохерцеговачким говорима, који имају промјену хипокористика типа *Јово*, *Мујо*, по *-а* деклинацији, по тој промјени иду хипокористици типа *Јанко*, *Салко*. Према тим хипокористцима постоје лична имена истог гласовног склопа, али другачијих прозодијских карактеристика, тј. према *Јанко* имамо *Јанко*, према *Жарко*, имамо *Жарко*. Интересантно је да за овакво стање не знају муслиманска имена типа *Салко*, *Шевко*/*Шефко*. Или бар мени то није познато. За то би се могло наћи и једно објашњење. У именима типа *Јанко*, *Жарко* прозодијска компонента долази као основни семантичко диференцијални знак (*Јанко* : *Јанко*), у муслиманским личним именима *Салко*, *Шевко*, није такав случај. Основни облици ових имена гласе: *Салих*, *Шефик*, а облици *Салко* и *Шевко* су управо хипокористички и према њима се нису могли творити нови облици без измјене гласовног склопа. Али је могуће да се суфиксом *-ица* добијају нови хипокористици са посебним деминутивним обиљежјем: *Салкица*, *Мујкица* и сл.” Наравно, промјена ових имена уклапала се у промјену истог типа на одређеној територији, тј. по обрасцу именица мушког рода на сугласник у источнохерцеговачкој говорној зони, и по обрасцу именица на *-а* у централнохерцеговачкој, односно босанској говорној зони.

2. О постанку ових хипокористика, посебно оних са краткосилазним акцентом типа: *Јанка*, *Салка*, опет идући за мишљењем професора Бошковића, а на основу већ изложеног у раду о Икавскошћакавским говорима западне Босне – читамо:

„Најстарија прасловенска скраћена имена, kurtznamen била била су она типа *Сѣанъ*, *Волдъ*, *Радъ*. тим именима одговарају наша средњовјековна имена типа: *Сѣанъ*, *Владъ*, *Радъ*. Хипокористично обиљежје ова имена ће добити тек онда када им се дода хипокористични наставак *-јь* и када почињу да гласе: *Рад' њ < Радъ+јь*, *Сѣан' њ < Сѣанъ+јь*. У доцнијем развоју језика схватиће се да су да су палатални сугласници основни носиоци хипокористичности, и да се они, као такви могу дезинтегрирати од основе и додавати на било коју вокалску основу за творбу хипокористичких имена, то јест палатални сугласници ће постати продуктивни хипокористични суфикси који ће се додавати првоме слогу, на вокал, ма кога глагола”.

Сљедећу фазу чиниће стање када се вокали *-а* и *-о*, као хипокористични по природи, код имена м. р. додају на постојеће хипокористике са палаталним завршетком.

Овим процесом „хипокористични вокали сада преузимајуна себе семантичко обиљежје хипокористичности..., а не више палатални сугласници финалног слога”. Ову епоху карактерише двојако исказивана хипокористичност: 1. Стара, са палаталним сугласником на крају, тип: *Рад' њ*, *Мил' њ*, и 2. са хипокористичким вокалом на крају, као знаком хипокористичности, и, наравно, очуваним палаталним сугласником из првог типа,

дакле: *Rad'a, Rad'o, Rad'e*. Ту се долази до неких наших типова хипокористичности:

1. Обавезна двосложност хипокористичног имена
2. Обавезно дуг основни вокал
3. Обавезна окситонеза.

Ове три особине „временом ће постати основно обиљежје хипокористичности у двосложним именима уопште, а раније одлике тих имена — палатални крајњи сугласник и вокалски хипокористички завршетак” губиће свој примарни семантички карактер. Све „до краја 15. века” имамо хипокористике типа *Рађа, Рађо, Рађе*, а од 11. вијека „овим ће се именима придружити и она типа *Сѿане*, која су постала од нехипокористичких имена типа *Волдъ, Хранъ* и уопштеног деминутивног наставка *-e* ..., али су она и даље задржала своје прозодијске карактеристике: дугосилазни акценат у свим облицима парадигме”.<sup>16</sup> Од 15. вијека, тј. од времена добијања четвороакценатске системе у новоштокавским говорима, добијају се хипокористици типа *Јово, Раде*, са обавезним дугим основним вокалом, и са узлазним акцентом, дакле: двосложност, као једна од карактеристика хипокористичности, уз то и дуг основни вокал, као једна од карактеристика хипокористичности, и сада, узлазни акценат, као знак припадности новоштокавском говорном типу.

3. За хипокористике типа *Јѿва, Вѿда*, тј. са кратким вокалом силазне интонације, проф. Бошковић каже сљедеће: „На целом подручју нашега језика гдје је нестало хипокористичкога *a* у номинативу формиран је нов тип мушких хипокористика, с *крајњим основним вокалом* (курзив А. П.): тип *Мића, Ниќа* у Црној Гори, *Јѿва, Вѿда* у Мостару (Ђоровић, ЈА, XXIX, 505), *Маѿа, Бура, Сѿиѿа* у Славонији (Маретић, Рјечник, VI, 516), *Стева, Пера, Мата, Мија* у Карловцу (Финка-Шојат, Зборник, III, 118-119), *Баја, Јура, Маѿа* на подручју Велебита (Рогић, ХД, Зборник, II, 332-33) и другде. Овде – крајње *-a* је вероватно остатак од некадашњег хипокористичкога *a*, а ` ` акценат успомена на косе падеже некадашње деklinације *Раде, Радеѿе*”.<sup>17</sup> У Херцеговини оваква имена најчешће се јављају у градовима Мостар, Чапљина и Столац и понеком приградском селу. Интересантно је да међу тим именима има и правих хипокористика, тј. која се у том крају осећају, још увијек, хипокористична, а има их која немају више такво значење. Тако, на примјер, имена као: *Ђѿка, Мирза, Ниќа* могу да се јаве као права имена, без хипокористичког обиљежја. У истом крају јавиће се и имена: *Браца, Бѿма, Вѿхда*, без хипокористичког обиљежја, а на супрот њима, са постојаним ознакама хипокористичности: двосложност, дуг основни

<sup>16</sup> *op. cit.* 105.

<sup>17</sup> В. у раду *Каѿеѿорија сѿарих срѿскохрватѿких личних личних хипокористѿика ѿиѿа* Андре, Андрета, Андрете у *инѿерѿреѿацији Даничића и других*, у књ.: Одабрани чланци и расправе, 483.

слог и завршетак на вокал *-o*, у истом мјесту, јавиће се и имена: *Браџо*, *Бемо*, *Вахдо*. Да она имена на *-a*, и са краткосилазним акцентом, не врше више службу хипокористичности говори и чињеница да се имена са тим обиљежјем не употребљавају у породици, или не дају се блиским људима, људима који су нам драги. Тако ја знам за *Браџу* (А.) и *Браџу* (П.), *Бѣму* (Б.) и *Бѣму* (П, мој брат). И никада неће доћи до замјене ових имена, једна су на *-a*, и имају краткосилазни акценат, друга су на *-o*, и дугоузлазни акценат.

4. Проф. Бошковића мишљење да „где нема имена типа *Сишојка*, *Шефка* (scilicet у јекавским и икавским говорима) не би требало да им адеклинацију типа *Мујко*, *-ѣ*, *Вѣљко*, *-ѣ*. Понављам – не би т р е б а л о”,<sup>18</sup> могло би потврдити и стање у босанским говорима. Наиме, у тим говорима ријетко се јављају имена типа *Ала*, *Аца*, али се чешће јављају имена типа *Ниско*, *Симо*, *Хасо*, тј. ријетко се јављају имена на *-a* и са кратким акцентом силазне интонације, а чешћа су имена на *-o* и са дугим акцентом узлазне интонације, али, зато, и у тим говорима, имамо муслиманска имена, сложена са *-аџа* и са акцентом кратким и силазне интонације, типа: *Алаџа*, *Ибраџа*, *Сулаџа*, *Хусаџа*, *Хасаџа*, *Шѣхаџа*, *Булаџа*, која су се појавила на нашем тлу не прије XVI вијека, а то је вријеме када су се могла да појаве и имена типа *Хасо*, *Ибро*, *Хусо*, тј. имена са нашим „хипокористичним хабитусом”, како би рекао проф. Бошковић. Дакле, деривација и последице ње морфологија, тј. увијек по образцу именица на *-a*. Ова имена, свакако, прављена су према постојећим именима домаћег поријекла, тј. према именима типа *Андра*, *Јџва*, добили смо и *Ала*, *Исма*, а према *Андро*, *Јџво* добили смо *Ибро*, *Хусо*.

5. Постојање парадигме типа *Марко* – *Маркѣ*, тј. са дугосилазним акцентом, а са промјеном по образцу именица на *-a*, а коју налазимо у неким говорима централне Босне, долина Сана, потврђује мишљење да се „стара категорија наших класичних хипокористика са строго утврђеним граматичким пореклом налази већ у декаденцији”.<sup>19</sup> Мада за такву промјену зна и Вук, није немогуће претпоставити да се и овдје акценат саобрази са типом промјене; наиме, према *Јанко* – *Јанкѣ* да се појави *Мирко* — *Миркѣ*. Да је овакво стање могуће, показује нам говор ливањско-дувањске говорне области. У том говору имамо: *Здравко*, *Вѣљко*, *Бранко*, *Мирко* поред *Жарко*, *Мирко* и *Тџма*, *Јџза*, *Мѣша*; а што се промјена тиче у том говору имена „обично хипокористичког постања” и са дугоузлазним акцентом, имају промјену по образцу именица женског рода на *-a*. Такву промјену имају и презимена типа: *Лаширо*, *Зрно*, *Жарко*, али не и имена *Славко*, *Жарко*, *Марко*,<sup>20</sup> то јест, у ливањско-ду-

<sup>18</sup> Бошковић, *op. cit.*, 452.

<sup>19</sup> *op. cit.* 452.

<sup>20</sup> Никола Рамић, *Ливањско-дувањски говорни шии*, српски дијалектолошки зборник, XLVI, 356. Видети и примјере из Западне Херцеговине код мене: *Икавскошћикавски говори Западне Херцеговине*, АНУБиХ, 1986, 171.

вањском говору већ имамо: *Лашићро* – *Лашићре*, *Зрно* – *Зрне*, *Жарко* – *Жарке*, када су у питању презимена, али је: *Славко* – *Славка*, *Жарко* – *Жарка*, *Марко* – *Марка*, када су у питању мушка лична имена. Дакле, овдје се акценат јавља као семантичко диференцијални знак: дугоузлазни као ознака презимена; истог гласовног састава, а са дугосилазним акцентом, и, наравно, другачијом промјеном, када означавају лично име.

Asim PECO

PROFESSOR BOSKOVIC AS A DIALECTOLOGIST AND MATERIAL  
FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The paper presents the significance Prof. Boskovic had in solving the question of Herzegovina's hypocoristics of the type of Salko, Mujo and in that respect, in general, the word is about the origination of the names of that type and their distribution.

